

<https://doi.org/10.18485/analiff.2023.35.2.4>

159.955

130.123.3

Stvaralaštvo na izvoru autentičnosti

Danijela I. Grujić*

Narodna skupština Republike Srbije

 <https://orcid.org/0009-0008-3948-9698>

Ključne reči:

autentično mišljenje,
stvaralaštvo,
egzistencija,
filozofski razgovor,
estetika

Apstrakt

Polazeći od stanovišta o autentičnom mišljenju – fundamentalnosti mišljenja koje pita i delotvornoj spontanoj reflektivnosti pitajuće svesti kao osnovi sveukupne naše spoznaje, delanja i stvaralaštva – i sloma stare metafizike i njenih predstava o stvaralaštvu čoveka u radu se promišlja egzistencijalni rizik stvaraoca u povեսno neponovljivom osluškivanju vlastitih pitanja. U propitivanoj izvesnosti ovog rizika nailazi se na strah od sopstvenog pitanja i strah od stvaranja, u osnovi na strahove od slobode, ali i na teškoću da se čovek izбори sa patnjom i potresenošću vlastitim razornim pitanjem i činom stvaranja – sa svojom autentičnošću.

Stavljajući u središte razmatranja produktivni aktivitet pitanja koji vlastitom potresnošću izaziva biće, podstiče razmatranje raznovrsnih mogućnosti i dotiče ono nepostojeće još-ne-biće, razvija se misao o pripremajućem misaonom toku stvaranja nečег novog u životnoj neizvesnosti stvaraoca. Tek autentično stvaralaštvo, a u tom smislu se i filozofsko delo posmatra iz obzorja stvaralaštva, ostvaruje pun kapacitet autentičnog mišljenja svedočeći o njegovom imanentno poetičkom karakteru. Jer kada misleći autentično nosimo vlastitu postojanost, riskantnost i nedovršenost u području stvaralačkog događanja iskušavamo najveću blizinu nadilaženja vlastite egzistencijalne podvojenosti. Tom području izvorno pripada i filozofski razgovor u kome se događa duboki i lomni preobražaj sagovornika, u osnovi – filozofija kao slobodno filozofsko istraživanje. Sloboda u medijumu mišljenja je tu prisutna kao primarna filozofska stvarnost iskušavajućег mišljenja u dijaloškom zajedništvu. (примљено: 4. септембра 2023; прихваћено: 16. октобра 2023)

<https://analifil.bg.ac.rs>

1. Uvod

Prodor u dublje područje zasnivanja mišljenja nasuprot višemilenijumskog zaborava logosa kao mišljenja koje pita i nakon sloma stare metafizike, misaono stajanje u prozračnoj otvorenosti pitanja, nema samo značajne teorijske implikacije na koje je ukazalo „Autentično mišljenje“ (Grujić, 2022), već se pojavljuje i kao temeljna osnova celokupnog ljudskog spoznavanja, delanja i stvaralaštva. Njegova životnost i inovativnost počivaju na do sada skrivenoj strukturi našeg mišljenja u njenom logičkom samokonstituisanju i na upitnosti kao inicijalnom događaju ljudske svesti koja je uvek neponovljiva. U tom misaonom potezu okrenutom protiv preovlađujuće tendencije hajdegerovski ocrtanog „bezuslovnog odsustva razmišljanja“ (Hajdeger, 1982: 26) za nas najviše zavređuje pažnju pitanje o ljudskom stvaralaštvu, o njegovom blagotvornom preobražaju u vlastitom elementu autentičnosti. I mada tu i bacamo pogled sa masivnih bedema metafizičkog mišljenja odričući se njegovih starih tradicijom okoštalih pred-rasudnih postavki i dalje hodamo po obodima metafizike vođeni upitnošću svog *cogito*. U njegovim čistim obrascima iskušavamo vlastitu životnu neizvesnost i spremnost da se otrgnemo od neodoljive „ispravnosti ne-istinitog“ (Hajdeger, 1982: 27) i omamljujuće jednoobraznosti sveta. Zato se čini da samo autentično misleći bivamo nenadigrani¹.

Gradeći tako kritički odnos prema vlastitim kritičkim polazištima, bivajući kritika kritike, filozofija autentičnosti sa izraženom poetičkom prevagom propituje najdublje temelje i karakter ljudskog stvaralaštva, ujedno pitajući i za samu sebe u tom korpusu. Tajanstvenost ljudskog stvaralaštva pred kojom je čovečanstvo zadivljeno stajalo od najstarijih vremena, prvobitno mitski iskazana u titanskoj snazi Prometeja, njegova misaona neprobojnost u teološkim okvirima, sa razvojem ljudske nezavisnosti i stvaralačke slobode od misli o genijalnosti do kraja metafizike i iščezavanja bogova iz sveta transformisala se u obzoru filozofije autentičnosti u samosvesno dokučivanje stvaralačkih mogućnosti čoveka i priznanje ontičkog statusa delu stvorenom ljudskom rukom.

2. Autentično mišljenje kao osnova stvaralaštva

Upitna moć ljudske svesti kao prva i dvojeća, kao neznajuća, još uvek s one strane razlike racionalnog i iracionalnog, ujedno je i razlučujuća i uobličujuća. Negativna je prema svom destruktivnom karakteru jer vrši destrukciju neposredne celovitosti života, ali je i pozitivna postavljajući produktivno prvu razliku nežno osluškujući životnu fluidnost u vlastitom razabiranjju, pribiranjju i upredmećivanju onog drugog. U tom toku misaonog osamostaljivanja i oslobađanja od prirodnog životnog toka rađa se varnica svesti koja inicira naše znanje, delanje i stvaranje. Oni se tu, prema tome, drže u svom jedinstvu i filozofska refleksija autentičnog mišljenja uviđajući našu misaonu celovitost obezbeđuje i istorijski narušenu celovitost filozofije, posebno kada obratimo pažnju na tradicijom okoštale napetosti između logike i estetike.

---

1 Na približan smisao nenadigranosti upućuje Hajdeger (1982: 29).

Upitno mišljenje je najstrastvenije mada najnežnije poseže u zbivalački karakter života, vođeno je sopstvenošću koje svako čak i naizgled ponovljeno pitanje čini autentičnim, ima zavodljivu mističnu notu. U prvom fiksiranju onog životnog biće je još zaodeno iluzijom, ono se u pitanju tek pomalja kao u snoviđenju, stoga je ono možda najbliže pesništvu koje je i u helensko vreme bilo izuzeto iz pojma *techne* zbog uverenja da učestvuje u „zbivanjima kosmosa“, da pesnici „prave nove stvari i novi svet dozivaju u postojanje“ (Zurovac, 1997: 57) i da su kako je to Platon istakao „u božanskom nadahnuću“ (Platon, 1985: 22). Naravno, tu se misaono krećemo sasvim u blizini Hajdegerovog promišljanja Helderlinovog stiha „pesnički stanuje čovek“ (Хайдегер, 1999: 149–164), u sferi plodotvorne „estetske utopije“ (Зуровац, 2002: 79) najsvojstvenije pesništvu. Kritičko i originalno, upitno mišljenje pita za sve što nam je misaono strano održavajući dijalektiku razotkrivanja i skrivanja. A kada od njega potekne neko znanje, delanje ili stvaralaštvo na sebi nosi prepoznatljiv pečat autentičnosti kao istine koju sam čovek snagom svoje vlastitosti stvara.

Specifičnost našeg postmetafizičkog doba jeste potreba za stvaralačkom transformacijom svakog čoveka što svedoči o pretežno poetičkom karakteru našeg sveta i snažnom prodoru individualne slobode. Pred njom se lome tradicionalni dogmatizovani sasvim zatvoreni onto-logički sistemi mišljenja koji su počivali na autonomiji suđenja. U tom svetlu se promenio i pogled na zadatak obrazovanja „umesto priučavanja na kanon – razvitak individualne sposobnosti za stvaralački samorazvitak“ (Menževin, 1997: 175). Na tom u osnovi personalnom putu filozofsko učenje o autentičnom mišljenju, o onto-logičkom prvenstvu pitanja, moglo bi imati ključnu ulogu. To bi onda značilo obrazovanje podignuto na zasadima logičke dekonstrukcije nastave koja u središte stvari stavlja upitno mišljenje i vlastitu obrazovnu potragu mladog čoveka za odgovorima. Menževin s pravom upozorava da „Bez personalne stvaralačke transformacije savremeni čovjek neće postići sreću“ (Menževin, 1997: 175). Na tom putu ličnosti, pre svega u kjerkegorovskom smislu, ona stvara svoju autentičnu temporalnost okrenutu ka budućnosti, ka vlastitom bogatstvu mogućnosti, a to istovremeno „označava svetopovesni okret duha iz metafizike biti u mišljenje slobode“ (Todorović, 1997: 86). Ovo se dalje može misliti iz obzorja Markuzeove misli o nerepresivnoj civilizaciji, jer se oblicima dominacije i razornoj automatizaciji savremenog sveta najoštrije suprotstavlja upravo autentična samotransformacija pojedinca i dominacija „estetskog stava“ (Зуровац, 2002: 79) u nadilaženju patnjom prožete empirijske stvarnosti.

Međutim, druga temeljna karakteristika naše stvarnosti, manje vidna u odnosu na prethodnu ali suprotnog i dalekosežnijeg dejstva, jeste dovršenje metafizičkih tendencija na koje je upozoravao Hajdeger, slom i duhovno pustošenje čoveka u zaslepljenom stanju radne životinje opčinjene tehnikom i svojim proizvodima, čoveka bez nevolje koji i sam postaje „najvažnija sirovina“ kao „subjekat sveg iskorišćavanja“ (Hajdeger, 1982: 32). U tom nihilističkom kovitlacu planski se obezbeđuju i proračunljivo sređuju svi segmenti stvarnosti, ljudski svet zadobija tehničku jednoobraznost, a ovaj tehnički pristup specifično vođen mišlju o kulturnom pogonu pogubno određuje prilike i u sferi kulture. Ta nemisaonost epohe svikle

na dato i uobičajeno, planetarno rasprostranjeno stanje Heraklitovog² uspavanog čoveka samouverenog u svom predstavljanju i proizvodnji, te prepuštenog otupljujućoj zabavi i izloženog mas-medijima, potpuna marginalizacija filozofije i njenog rušilačkog i remetilačkog naboja u ishodu ovakvog metafizičkog toka, oslabljuje povosno zrela filozofska stremljenja ka preobražaju i revitalizaciji snaga savremenog čovečanstva.

Stavljajući, dakle, u središte našeg razmatranja produktivni aktivitet pitanja koji vlastitom potresnošću izaziva biće, podstiče razmatranje raznovrsnih mogućnosti i stvaralački dotiče ono nepostojeće još-ne-biće, razvija se misao o pripremajućem misaonom toku stvaranja nečeg novog u životnoj neizvesnosti stvaraoaca. Na tom izvoru autentičnosti okrepljujemo se protiv „samovolje moćnika“ (Adorno, 2002: 78) našeg doba kulturne industrije na vrhuncu ekspanzije, koji kako Adorno kaže „hoće nemoć subjekta“ (Adorno, 2002: 78). Tek autentično stvaralaštvo, a u tom smislu se i filozofsko delo posmatra iz obzorja stvaralaštva, ostvaruje pun kapacitet autentičnog mišljenja svedočeci o njegovom imanentno poetičkom karakteru. To takođe znači da je u osnovi stvari savladana stara suprotstavljenost logike i estetike i da estetiци sada pripada vodeća uloga u korpusu filozofskih disciplina. Jer kada misleći autentično nosimo vlastitu postojanost, riskantnost i nedovršenost u području stvaralačkog događanja iskušavamo najveću blizinu nadilaženja vlastite egzistencijalne podvojenosti. Jezikom Jaspersa tada se događa egzistencijalno ispunjenje vremenitog trenutka, on „učestvuje u večnosti koja obuhvata sva vremena“ (Jaspers, 2014: 156). Zbog toga je važno da misleći o stvaralaštvu na izvoru autentičnosti to činimo iz horizonta pitanja o rodnoj vezi autentičnog mišljenja i egzistencije. Da li čovek kao projekat³ koji se misaono, delatno i stvaralački samosazdaje i samoozbiljuje to čini udubljujući se u pitanje o vlastitom bivstvu? Izgleda da zahvaljujući tom izvoru autentičnosti, pitajući egzistencijalno, samopropitujući se u samoiskušavanju, i možemo reći, kao što je to učinio Fink (Fink 1984: 27), da samotumačenje pripada suštini ljudskog postojanja.

3. Egzistencijalni rizik stvaraoца

Stranost vlastite smrti, njena misaona nedostupnost, i temeljni odnos koje ljudsko postojanje ima prema njoj i vlastitoj konačnosti u središtu su propitivanja egzistencijalnog korena upitne moći našeg mišljenja. Ako je naš izvorni odnos prema smrti pitajući, jer mi živeći u neznanju o njoj tokom celog svog života osluškujući pitamo, moguće je da se upravo tu uspostavlja pitajući odnos prema stranom: prevođenje onog stranog, smrtnog u vlastito, živo. Taj odnos Erosa i Tanatosa je i u osnovi stvaralaštva, nastajanja onog još-nepostojećeg. Čini mi se da je tu zaista reč o Markuzeovom „ponovnom osvajanju vremena“ (Marcuse, 1985: 204) nasuprot onom datom i etabliranom u postojanju, o neophodnosti epohalnog uspona estetske dimenzije ljudskog postojanja koja ima snažan emancipatorski potencijal.

2 O ovom karakterističnom motivu govori više Heraklitovih fragmenata (Heraklit, 1990: 40).

3 Ovde se u vidu ima Sartrovo shvatanje egzistencije. Videti Sartr (1964: 11) (Jean-Paul Sartre, *L'Existentialisme est un humanisme*, Nagel, Paris, 1947).

Od značaja je još primetiti da je i naš odnos prema vlastitom rođenju takođe izveden u upitnoj formi, s obzirom da na njega nemamo sećanje o njemu nemamo ni saznanje. Mi nemamo „iskustvo početka sopstvenog života“, rekao je Jaspers (2014: 149). Stranost početka i kraja našeg života uveliko određuju, svaki na svoj način kao temeljne činjenice života, naš pitajući odnos prema svemu. Na taj način se možemo približiti Heraklitovoj misli iz fragmenta 123: „Postanak (stvari) obično ostaje skriven“ (Heraklit, 1990: 44). Naposletku, složićemo se sa Levinasovom mišlju: „Radi se o tome da se pokaže kako samo stvaranje pretpostavlja otvorenost prema tajni“ (Левинас, 1997: 63). Zbog toga kada jer reč o sadašnjosti, Fink pita da li treba da mislimo na objektivno vreme ili na naše neponovljivo i jednokratno biće u vremenu jer „pitajući sami sebe dovodimo na oštricu izričitog odnosa prema životu i smrti“ (Fink, 1984: 35).

U korpusu upitnog mišljenja, osim toga, skrenućemo pažnju, od posebnog značaja su egzistencijalna pitanja koja su za razliku od drugih vrsta pitanja – pre svega predmetnih kao uspostavljavajućih u odnosu na sve ono što nismo mi – okrenuta ka osvetljavanju našeg vlastitog bića. Utoliko ih možemo smatrati prapitanjima: njih postavljamo iz naše situacije bačenosti u egzistenciju. Sebi smo najbliži, najrazumljiviji ali i najzagonetniji, pitajući o sebi, produbljujući ovu upitnost novim pitanjima klizimo sebi kroz prste svakodnevnicom uhodanog predmetnog načina mišljenja. Nespretno se probijamo samopropitivanjem do egzistencije. Upravo tada mislimo najdublje iz horizonta pitanja, jer misleći o sebi ne stičemo nikad ono karakteristično saznanje uporište tvrdećeg mišljenja. Umesto toga, iskušavamo gotovo razornu egzistencijalnu neizvesnost, vazda smo preneraženi „pred nepojmljivošću svoga ovde-postojanja“ (Fink, 1984: 10), o sebi se uvek pitamo sa najvećom zebnjom. U tom činu samopropitivanja, za koji treba mnogo snage, ostajemo verni sebi, svom misaonom izvoristu upitne svesti. A zadobijeno iskustvo egzistencijalne upitanosti utiskuje svoj autentični pečat našem celokupnom pitajućem mišljenju.

Pitajući mi smo sebi najbliži jer smo u pitanju vođeni sopstvenošću, celinom našeg bića: voljom, intelektom i emocijama, u povesnoj specifičnosti i egzistencijalnoj neponovljivosti. Naš život kroz pitanja struji i progovara. Mi uvek pitamo iz svoje povesne i egzistencijalne situacije. I kao što nam je svojstven strah od smrti – Jaspers bi rekao „strah od nebića“ (Jaspers, 2014: 151) – to su i strah od pitanja i strah od stvaranja kao strahovi od slobode. Oni nas onespokojavajuće, nekada i užasavajuće, odvajaju od sigurnog životnog pribežišta, od zbrinutosti u zavičajnosti našeg ljudskog postojanja. Stvaraju u nama lomove i tu iskušavamo riskantnost onoga što jesmo odvažno se probijajući ka onom što još nije. A u našem dobu, po Gadamerovom sudu „izgubljene samorazumljivosti iskaza savremenog umetničkog stvaranja“ (Гадмер, 1999: 48), u odsustvu opštevažeg stila karakterističnog za ranija metafizička vremena, zaoštrenost straha od stvaranja veća je nego ikada pre. To odzvanja i u Vatimovim mislima o sumraku umetnosti, rasejanoj percepciji i umetničkom delu koje u naše doba „ispoljava karakteristike analogne sa Hajdegerovim bitkom: daje se samo kao ono što istovremeno i izmiče“ (Vattimo, 1991: 59), ima uvek određenu

dozu negiranja i samonegiranja. Tražeći „sopstveni rukopis“ (Гадамер, 1999: 49) u doba posustalih tradicija stvaralac se smelo gotovo neponovljivom samosvojnomošću probija do autentičnosti obezbeđujući hermeneutičko stapanje sa delom, a ono se vazda odvija u krajnjoj neizvesnosti ishoda.

Testkoba kao uslov akcije, prema mišljenju Sartra, je ono što daje vrednost našem izboru i što nas obavezuje „neposrednom odgovornošću spram drugih ljudi“ (Sartr, 1964: 16). Posebnu teškoću, pri tome, predstavlja borba sa patnjom koju stvaralac životno iskušava i potresenošću vlastitim pitanjem i vlastitim činom stvaranja – sa svojom autentičnošću. Zato je, kako je Niče istakao, stvaralac kršilac i prekršilac, zato mora poželeti da spali „sebe u sopstvenom plamenu“ (Niče, 1999: 103). Na psihoanalitičkom tragu se taj odnos prema vlastitoj ranjivosti stvaraoca može posmatrati lekovitom u kontekstu celokupnog čovečanstva „jer samo onaj ko je sam patio u stanju je pokazati drugima kako da se izbave od patnje“ (Menževin, 1997: 173).

Još u davnašnjem mitu o Prometeju u njegovom izvornom obliku i kasnijim transformacijama, ne zalazeći u sedimente metafizikom opterećenog tradicionalnog poimanja stvaralaštva čoveka i njegove sposobnosti za kulturu, prema Gadamerovom tumačenju progovara „tragično protivrečje u srcu čovekove kulture“ (Gadamer, 2002: 44). Prometejeva sudbina grešnog posedovanja vatre nosi u sebi napetost vladavine čoveka nad zemljom i nemogućnosti ukidanja udesa smrtnosti. „On je lekar koji ne ume samom sebi da pomogne, herojski rasipnik svoga duha i nesalomljivi grešnik“ (Gadamer, 2002: 44), Prometej daje čovečanstvu samopomoć žrtvujući sebe. U njemu upravo patnja igra vodeću ulogu i sam Hesiod započinje priču o Prometeju u *Teogoniji* slikom njegovog ispaštanja dok ga okovanog razdire Zevsov orao, utirući još u rano antičko doba put patnje čoveka-stvaraoca kao središnji motiv ljudskog postojanja. To je važna misao stoga što ljudsko iskustvo patnje nosi suočavanje sa „nemogućnošću uzma“ (Левинас, 1997: 49), ono nas upućuje na našu egzistencijalnu primoranost da živimo bez pribežišta, da živimo u stalnoj životnoj neizvesnosti i blizini smrti, da se odrekemo životne pasivnosti. To je razlog, konačno, zbog čega stvaralac kao umetnik najživotnije dotiče suštinu koju izražava umetničkim delom.

Stoga na Jaspersovom⁴ tragu mislimo da je jedno od temeljnih pitanja stvaraoca: Da li to što sam stvorio odoleva smrti? Ovo pitanje o prolaznosti dela na koje skreće pažnju i Vatimo (Vattimo, 1991: 66) na Hajdegerovim podsticajima, primetićemo, ima snažnu egzistencijalnu aromu. Obojeno je našim temeljnim odnosom prema vlastitoj konačnosti. To je tako jer za nas smrt ostaje najdublja zagonetka, tajna s kojom činimo svaki naš životni korak, koja nam daje egzistencijalni pečat otvarajući nas za smisao. I ovo pitanje možemo slobodno reći, može da postavi samo ono biće koje živi, misli i stvara iz temelja svoje egzistencije. Pomislimo samo na karakterističnu predstavu o bogu koji stvara. Da li bi iko pomislio da bi on bio vođen ovim pitanjem ili da bi čak i marginalno pomišljao na to, da bi mu uopšte ono bilo u misaonom vidokrugu? Samo smrtno biće grčevito teži da održi život.

4 Obradujući pojam smrti, Jaspers kaže da je za naš odnos prema smrti važno razviti kao ključno merilo za delanje i doživljavanje pitanje da li to odoleva smrti (Jaspers, 2014: 157).

4. Filozofija kao stvaralaštvo

Filozofsko delo u vizuri filozofije autentičnosti je primarno poetičkog karaktera, ono je izraz ljudskog stvaralaštva u medijumu mišljenja. Tom području autentičnog stvaralaštva pre svega izvorno pripada filozofski razgovor u kome se događa duboki i lomni preobražaj sagovornika, u osnovi – filozofija kao slobodno filozofsko istraživanje, istorio-filozofski najbliže skeptičkom stanovištu. Sloboda u medijumu mišljenja je tu prisutna kao primarna filozofska stvarnost iskušavajućeg mišljenja u dijaloškom zajedništvu sa svesnom kritičkom distancom. Ovde je, osim toga, po sredi jedna *par excellence* estetska zajednica sa izraženim motivima estetskog vaspitanja čovečanstva i povratka čoveka sebi samom⁵. Ključ je u zajedničkom pitanju koje pokreće filozofsku komunikaciju, kako to primećuje Fink (Fink, 1984: 11). Samo u razgovoru se zastaje dok se pita, taj pričekni karakter mišljenja u razmatranju različitih mogućnosti plod je produktivne snage upitnosti našeg mišljenja.

Događajni karakter filozofskog diskursa sa svojim kritičkim kapacitetom promišljanja, diskusije i polemike počiva na aktivnom učešću sagovornika koji u živom razgovoru ne uveravaju jedan drugog, već pitaju i odgovaraju. Znao je to Adorno kada je pisao: „Kad se filozofi upuste u razgovor, a poznato je da im je ćutanje oduvijek padalo teško, onda bi trebalo da govore tako da oni svaki put ne zadrže pravo, ali na način da protivnicima dokazuje neistinu“ (Adorno, 2002: 79). I upravo u tom misaonom krugu još uvek živi izvorno shvatanje logosa kao mišljenja koje pitajući traga, iza leđa višemilenijumske usredsređenosti logike i znanja na umrtvljenu gotovost tvrdeće misli. Sa tog filozofskog izvora dobro znanog još misliocima antike, iz filozofske začuđenosti koja preobražava samorazumljivo u upitno, valja obnoviti filozofske snage našeg vremena zatomljene čitanjem filozofskih tekstova, jer zaista kao što je to Šopenhauer mislio „čitanje je samo surogat sopstvenog mišljenja“ (Шопенхauer, 1902: 40) i prave vrednosti ima samo ono „što je neko sam za sebe mislio“ (Шопенхauer, 1902: 46). Valja se okrenuti iznova ka saučestvovanju u događanju filozofije u filozofskom razgovoru povodom pitanja koja nas živo obuzimaju i potresaju u našem vremenu.

Ta sloboda u medijumu mišljenja inicirana dubokim životnim pitanjima podstiče sagovornike na unutrašnju samotransformaciju, na stvaralački razvoj vlastitih misaonih snaga. Ovaj filozofski put osvetlio nam je prvi Sokrat žustro odbijajući da pismeno fiksira vlastito mišljenje vođeno prodornim pitanjima. Mnogo vekova kasnije Šopenhauer će se složiti da nasuprot dejstvu vlastitih misli, mali broj misli ima snagu „da izazovu pažnju u čitalaca pošto su napisane“ (Шопенхauer, 1902: 46). Sokratova filozofska ozbiljnost možda ponajviše leži u poštovanju neraskidive misaone povezanosti pitanja i odgovora, koju kasnija vremena kako mi se čini nisu najbolje razumela. Tu primarnost filozofskog razgovora vremenom je zasenila Sokratova autoironija, dajući impuls filozofskom mišljenju u pravcu kritičkog odnosa prema konkretnom znanju.

5 Interesantno mesto gde o motivu estetske zajednice i njenom značaju za naše doba u okviru razvojnih tendencija estetike piše Zurovac (Зуровац, 2002: 80).

U zadiranju upitnog mišljenja iza datosti sveta, iza njegove zatečenosti, u osluškivanju njegovog životnog bila misaono kreiramo sintetičke veze, ispitujemo ih i dvojima, stvarajući i sebe same i naš odnos prema drugom. Zbog toga je naš odnos prema motivišućim pitanjima od presudnog značaja za ono što jesmo, u srcu je naše egzistencije. A temeljni filozofski način govora o biću u produktivnoj snazi pitanja suprotstavlja se pasivnosti našeg mišljenja koje samo čita i samo prima – tu stanuje naša samootvorenost. Samostalnost mišljenja stoga priznaje samo jedan autoritet – autoritet pitanja.

5. Zaključna razmatranja

Misleći na tragu Finka, rekli bismo da pitajući čovek kao biće stupa „usred stvari“ (Fink, 1984: 27). Stoga, autentično mišljenje kao „muzika misli“ (Menžuvin, 1997: 175), verna sluhonosnom potencijalu pitanja, najdublje izražava egzistenciju. Jer kako drugačije pitanjem „staviti na otvoreno“ (Gadamer, 1978: 397) nego samim sobom? Ono održava samootvorenost ljudskog postojanja, ono je čin njegovog samostvaranja, autentično misleći egzistencija jeste. I mi smo u ovom radu propitivali kako se ljudsko stvaralaštvo odnosi prema ovom još uvek tajnovitom izvoru naše autentičnosti, kako je u njemu ukorenjeno. Pitali smo za istinu stvaralaštva i njegovu nadmoć nad istorijskim vremenom.

Kada govorimo o filozofiji, ona se stvara u svom okretanju vodećim problemima i pitanjima vremena i u službi je najdubljih filozofskih interesa, a ne kao što se do sada pretežno mislilo – proučava. Kada se ovo stanovište autentičnog mišljenja o novoj logičkoj univerzalnosti baziranoj na prvenstvu pitanja postavi kao vodeće filozofsko načelo uspostavlja se iznova misaona celovitost filozofije i preovlađujući estetski karakter filozofiranja, uzdiže se prvorazredna aktuelnost smisla estetike⁶. Ali, pitajuće izazivanje bića u njegovoj blizini osnova je ne samo filozofskog stvaralaštva, već stvaralaštva uopšte. Stvoriti nešto može samo onaj koji se razorno pita iz dubine svagda-mojosti.

Literatura

- Adorno, T. V. (2002). *Minima moralia* (A. Buha, prev.). Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Fink, E. (1984). *Osnovni fenomeni ljudskog postojanja* (A. Buha, prev.). Beograd: Nolit.
- Gadamer, H. G. (2002). *Filozofija i poezija* (S. Radojčić, prev.). Beograd: Službeni list SRJ.
- Gadamer, H. G. (1978). *Istina i metoda* (S. Novakov, prev.). Sarajevo: Veselin Masleša.
- Grujić, D. (2022). *Autentično mišljenje*. Beograd: Srpsko filozofsko društvo.
- Hajdeger, M. (1982). *Mišljenje i pevanje* (B. Zec, prev.). Beograd: Nolit.
- Heraklit. (1990). *Fragmenti* (M. Marković, prev.). Beograd: Moderna.
- Jaspers, K. (2014). *Mala škola filozofskog mišljenja* (S. Damnjanović, prev.). Beograd: Laguna.

6 O aktuelnom smislu estetike i vodećim estetičkim pitanjima u tradiciji i danas pišu Zurovac (Зуровац, 2002: 84–87) i Petrović (Петровић, 1997: 149–162).

- Menžuvин, V. I. (1997). Dubinski aspekti stvaralaštva (M. A. Perović, prev.). U M. Perović (prir.), *Sreća i stvaranje* (str. 173–177). Novi Sad: Odsek za filozofiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.
- Markuze, H. (1985). *Eros i civilizacija* (T. Ladan, prev.). Zagreb: Naprijed.
- Niče, F. (1999). *Tako je govorio Zaratustra* (B. Živojinović, prev.). Podgorica: Oktoih.
- Zurovac, M. (1997). Pojam stvaranja. U M. Perović (prir.), *Sreća i stvaranje* (str. 57–65). Novi Sad: Odsek za filozofiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.
- Platon. (1985). *Ijon, Gozba, Fedar* (M. N. Đurić, prev.). Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Sartr, Ž. P. (1964). *Egzistencijalizam je humanizam* (V. Sutlić, prev.). Sarajevo: Veselin Masleša.
- Todorović, M. (1997). Susret poetičkog i praktičkog. U M. Perović (prir.), *Sreća i stvaranje* (str. 79–93). Novi Sad: Odsek za filozofiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.
- Vatimo, Đ. (1991). *Kraj moderne* (Lj. Banjanin, prev.). Novi Sad: Bratstvo-Jedinstvo.
- Гадамер, Х. Г. (1999). *Европско наслеђе* (Б. Зец, прев). Београд: Плато.
[Gadamer, H. G. (1999). *Evropsko nasleđe* (B. Zec, prev.). Beograd: Plato]
- Зуровац, М. (2002). Идеја естетике. *Глас CCCXCIII Српске академије наука и уметности*, 29, 62–87.
- [Zurovac, M. (2002). Ideja estetike. *Glas CCCXCIII Srpske akademije nauka i umetnosti*, 29, 62–87]
- Левинас, Е. (1997). *Вријеме и друго* (С. Ђузулан, прев.). Подгорица: Октоих.
[Levinas, E. (1997). *Vrijeme i drugo* (S. Đuzulan, prev.). Podgorica: Oktoih]
- Петровић, С. (1997). Предмет естетике, област естетског, лепог и уметничког. *Настава и васпитање: часопис за педагошка питања*, 46(2–3), 149–162.
- [Petrović, S. (1997). Predmet estetike, oblast estetskog, lepog i umetničkog. *Nastava i vaspitanje: časopis za pedagoška pitanja*, 46(2–3), 149–162]
- Хајдегер, М. (1999). *Предавања и расправе* (Б. Зец, прев.). Београд: Плато.
[Hajdeger, M. (1999). *Predavanje i rasprave* (B. Zec, prev.). Beograd: Plato]
- Шопенхауер, А. (1902). Самостално мишљење (Б. Петронијевић, прев.). У *Српски књижевни гласник*, књига пета (стр. 38–46). Београд: Штампарија Петра Јоцковића.
- [Sopenhauer, A. (1902). Samostalno mišljenje (B. Petronijević, prev.). U *Srpski književni glasnik*, knjiga peta (str. 38–46). Beograd: Štamparija Petra Jockovića]

Danijela I. Grujić

Summary

CREATION AT THE SOURCE OF AUTHENTICITY

Starting from the standpoint of authentic thinking – the fundamentality of thinking that questions and the effective spontaneous reflexivity of questioning consciousness as the basis of our overall knowledge, actions, and creativity – in the context of the collapse of the old metaphysics and its notions of human creativity, the existential risk of the creator is contemplated through historically unrepeatable attentive listening to their own questions. In the examined certainty of this risk, one encounters fear of one's own questions and fear of creation, fundamentally rooted in the fears of freedom, as well as the difficulty for individuals to contend with the suffering and disturbance caused by their own disruptive question and act of creation – with their authenticity. By placing the productive activity of questioning, which provokes beings with its own unsettling nature, at the center of consideration, various possibilities are encouraged to be contemplated, touching upon the nonexistent not-yet-being. This leads to the development of the idea of a preparatory train of thought for creating something new within the life's uncertainty of the creator. Only authentic creativity, and in that sense, philosophical work observed from the horizon of creativity, realizes the full capacity of authentic thinking, bearing witness to its inherently poetic character. For when we authentically carry our own existence, riskiness, and incompleteness while thinking, we experience the closest proximity to overcoming our own existential dichotomy. This realm inherently includes the philosophical conversation, in which a profound and transformative change of the interlocutors takes place – philosophy as free philosophical inquiry. Freedom within the medium of thought is present there as the primary philosophical reality of experiencing thinking in a dialogic community.

Key words:

authentic thinking, creativity, existence, philosophical conversation, aesthetics